

בס"ד פרשת 'שמיני' תשפ"ו. שנה ט', גיליון מס. 408 מהדורה מורחבת

"תשקצו מן העוף... ואת התנשמת \ הטמא בשרץ... והתנשמת"
(ויקרא י"א, י"ח, ל')

(יג) ואת אלה תשקצו מן העוף לא יאכלו שְׂקָץ הֵם, את הנֶשֶׁר ואת הפרֶס ואת העֲזָנְיָה.
(יז) ואת הפֹס ואת השֶׁלֶד ואת הַיִּנְשׁוּף.
(יח) ואת התנשמת ואת הקָאָת ואת הָרָחִם.
(כט) וזה לכם הטמא בשרץ השרץ על הארץ, החלד והעֶכְבֹר והַצֵב לְמִינֵהוּ.
(ל) והַאֲנָקָה והֶכָח והֶלְטָאָה, והחֶמֶט והתנשמת.

שאלה מרכזית

'התנשמת' מופיעה גם ברשימת העופות הטמאים וגם ברשימת השרצים הטמאים השרצים על הארץ. ויש לברר, מה הם שני בעלי חיים אלו, ומדוע נקראו באותו שם.¹

התנשמת שבעופות

לפי התרגומים והפרשנים נראה, שישנם מספר זיהויים לגבי התנשמת. 'אונקלוס' בפסוק י"ח מזהה את העוף המכונה 'תנשמת' כעוף המכונה - 'בִּוְתָא'. ואילו 'יונתן' מזהה כעוף המכונה - 'אוֹתִיא'. מתוך הדמיון שבין השמות המובאים בתרגומים, נראה שהם מתכוונים לאותו דבר, אלא שיש הבדלים קטנים בניבים השונים של השפה הארמית.

תנשמת - עטלף - אך 'רש"י' נותן זיהוי אחר: "התנשמת - היא קלב"א שורייץ, דומה לעכבר ופורחת בלילה".² ויש להבין, האם 'רש"י' מתכוון לעוף אחר, או שגם הוא מתכוון לאותו עוף שמובא בתרגומים אלא שזה היה שמו במקומו.

'רש"ר הירש' אומר: "והתנשמת... לדעת 'רש"י' (שם), המנויה עם העופות היא - 'עטלף'. וזיהוי זה הוא סביר, כי 'רש"י' אומר שהוא דומה לעכבר ופורחת בלילה, ואכן העטלף דומה ממש לעכבר אלא שיש לו גם כנפיים, ופעיל בלילה.

אך זיהוי זה קצת קשה שהרי העטלף מוזכר בנפרד בפסוק י"ט: "וְאֵת הַחֲסִידָה הָאֲנָפָה לְמִינָהּ, וְאֵת הַדּוֹכִיפֶת וְאֵת הָעֶטְלָף", והעטלף לא דומה כלל לתנשמת, והם לא מאותה משפחה. ועוד קשה, שבמס' 'ביצה' (ז' ע"א) מוזכר 'עטלף', ו'רש"י' מסביר שם: "קלב"א שורייץ בלע"ז", ומפרש כך בעוד מקומות,³ ומדוע כאן מפרש זאת על 'תנשמת' ולא על 'העטלף'. וכן תמה על כך בעל ספר 'פרדס יוסף' ואומר: "ועל עטלף לא פירש רש"י כלום, וצריך עיון מבכורות (ז). כתב רש"י [ד"ה עטלף] עטלף קלבא, וכן פירש בישעיה (ב, כ) וסותר עצמו מתורה. בתורה מפרש על תנשמת ושם על עטלף".

תנשמת - ינשוף - אלא שבמס' 'חולין' (ס"ג ע"א) מפרש 'רש"י': "באות שבעופות - עוף הצועק בלילה צואיט"ה בלע"ז". ולפי זה נראה שזה עוף אחר מאשר - 'קלב"א

1. התנשמת מוזכרת גם בפרשת 'ראה': "אֵת הַפֹּס וְאֵת הַיִּנְשׁוּף וְהַתְנַשְׁמַת" (דברים י"ד, ט"ז). ושם מפרש בעל 'אדרת אליהו': "והתנשמת. זו בריה שאין לה עיניים". אמנם, לעוף שאנו קוראים היום 'תנשמת' יש לה עיניים.

2. 'אבן עזרא' אינו מזהה את סוג העוף הזה, אלא רק מסביר מדוע נקרא כך: "התנשמת - כל רואהו ישום, גם זה השם נמצא בשרצים".

3. וכן בפירוש 'רש"י' על 'ישעיה' (ב', כ'), וכן במס' 'סנהדרין' (צ"ח ע"ב), וכן במס' 'בכורות' (ז' ע"ב).

שורי"ץ, ולא ברור מדוע שם מפרש אחרת מאשר כאן. והכינוי - **'צואיט'ה'** דומה בלועזית לכינוי של - **'ינשוף'**. ואכן שם **'בלעזי רש"י'** מובא **שהצואיט"ה** הוא : **"לילית, כוס"**, ואכן אלו שייכים למשפחת הינשופים.

אך גם הזיהוי של **תנשמת כינשוף** הוא **קצת קשה**, כי גם **הינשוף** מופיע בנפרד בפסוק י"ז : **"וְאֵת הַכּוֹס וְאֵת הַשֶּׁלֶךְ וְאֵת הַיִּנְשׁוֹף"**. וגם אין לומר, שהתורה הביאה אותם בנפרד, כי הם מינים שונים מאותה משפחה, כי **תנשמת וינשוף** הם לא מאותה משפחה, למרות שקצת דומים זה לזה, ולכן לא ניתן לזהות את התנשמת כינשוף.³

ועוד קשה, ש**רש"י** עצמו מפרש על פסוק זה **בפרשתנו** : **"כוס וינשוף - הם צואיט"ש הצועקים בלילה ויש להם לסתות כאדם"**. אז איך במס' **'חולין'** הוא מפרש **תנשמת** היא עוף - הצועק בלילה **צואיט"ה** בלע"ז?

התנשמת שברצים

סלמנדרא - 'אונקלוס' מזהה שהשרץ הזה מכונה - **'אשותא'**, ואילו **'יונתן'** מזהה כשרץ הנקרא - **'סלמנדרא'**.

חפרפרת - 'רש"י' אומר בפסוק י"ח : **"ותנשמת האמורה בשרצים היא דומה לה"**,⁴ ואין לה עיניים וקורין לה - **'טלפ"א'**.⁵ **'רש"ר הירש'** אומר שלדעת **'רש"י'** : **"המנויה עם השרצים היא חפרפרת"**, ואכן השם המדעי של החפרפרת הוא - **'טלפ"א'**. וכן מובא **'בלעזי רש"י'** במס' **'חולין'** (שם) : **"טלפ"א - חפרפרת"**.

במס' **'מועד קטן'** (ו' ע"ב) מובא בעל חיים בשם - **'אישות'**, והגמ' מסבירה שזו בריה שאין לה עיניים, ומוסיף **'רש"י'** שהוא חופר בקרקע. **וה'תוס'** שם (ד"ה צדין את האישות) מביא **מהירושלמי** שזו **'חולדה'**. אך זיהוי זה **קצת קשה**, כי **'החולדה'** מופיע בפסוק כ"ט בנפרד בין השרצים הטמאים, וכנראה **ה'חולדה'** ו**'חולדה'** הם היינו הך, ולחולדה יש עיניים. ולכן נראה שלדעת **'רש"י'** **האישות** היא **החפרפרת**, שאין לה עיניים וגם חופרת בקרקע, ואם **'אשותא'** הוא **ה'אישות'** אז יוצא שהזיהוי של **'רש"י'** תואם את הזיהוי של **'אונקלוס'**.⁶

'התנשמת' על פי מס' 'חולין'

הגמ' במס' **'חולין'** (ס"ג ע"א) עוסקת בענין זה ואומרת : **"תנו רבנן תנשמת - 'באות' שבעופות. אתה אומר 'באות' שבעופות, או אינו אלא 'באות' שברצים. אמרת, צא**

4. ויש אומרים שגם בשמות שלהם יש דמיון, שהשם **'תנשמת'** מתאר פעולת **'נשימה'**, ואילו **'ינשוף'** מתאר פעולת **'נשיפה'**, והם מיוחדים בהוצאת קולות ע"י נשימה ונשיפה, וזה מה ש**'רש"י'** אומר במס' **'חולין'** שהוא צועק בלילה.

אך **'אבן עזרא'** אומר **שינשוף** נקרא כך כי הוא מעופף - **בנשף**. ו**'חזקוני'** אומר שהתנשמת נקראת כך כי כל הרואה אותה - **ישתומם**. וכן מפרש את שניהם **'בעל הטורים'**.

5. **'רש"י'** מסביר שהשם הזה - **'תנשמת'** שיש גם לעוף וגם לשרץ, זה בגלל שהם דומים. ויש להבין, איזה דמיון יש בין עטלף או ינשוף לחפרפרת.

6. במס' **'חגיגה'** (כ"ז ע"א) מובא : **"אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר - תלמידי חכמים אין אור של גיהנם שולטת בהן, קל וחומר מסלמנדרא ומה סלמנדרא שתולדת אש היא, הסך מדמה אין אור שולטת בו, תלמידי חכמים שכל גופן אש דכתיב הלוא כה דברי כאש נאם ה' על אחת כמה וכמה"**. ולפי זה אולי ניתן לומר, שהשרץ שנקרא על פי **'אונקלוס'** - **'אשותא'**, נקרא כך בגלל שתולדתו הוא מן האש, והוא מתכוון לסלמנדרא, וממילא זה אותו שרץ ממש ש**'יונתן'** מזהה אותו כ**סלמנדרא**.

7. וכן **'חזקוני'** אומר : **"התנשמת - טלפ"ה"**.

ולמד מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן - דבר הלמד מענינו, במה הכתוב מדבר בעופות אף כאן בעופות. **תניא נמי גבי שרצים** כה"ג, **תנשמת 'באות'**⁸ **שבשרצים**. אתה אומר **'באות'** שבשרצים או אינו אלא **'באות'** שבעופות. אמרת, צא ולמד מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן - דבר הלמד מענינו, במה הכתוב מדבר בשרצים אף כאן בשרצים. אמר **אביי** - **'באות' שבעופות 'קיפוף', 'באות' שבשרצים 'קורפדאי'.**

הברייתא קובעת בתחילה **שהתנשמת** המופיעה בתורה בין העופות הטמאים היא סוג של העוף המכונה - **'באות'**. ואח"כ היא שואלת, שאולי הכוונה לשרץ המכונה כך. ומסבירה, שיש ללמוד זאת מדבר הלמד בעניינו, ומכיוון שהיא מוזכרת בין העופות הרי היא סוג של עוף ולא סוג של שרץ. וכן התנשמת המוזכרת בתורה בין השרצים הטמאים היא סוג של שרץ ולא סוג של עוף, כי לומדים מדבר הלמד בעניינו שהיא סוג של שרץ כי מופיעה בתורה בין השרצים.

ודבר זה **נראה תמוה**, למה שנחשוב, שהתנשמת המופיעה בין העופות היא סוג של שרץ, ורק ע"י הלימוד של דבר הלמד מענינו מסיקים שהכוונה לסוג של עוף, וכן לגבי התנשמת המופיעה בין השרצים. הרי **בפשטות ברור**, שאם מופיעה בין העופות הרי היא **עוף**, ואם מופיעה בין השרצים הרי היא **שרץ**.

ומדברי **התנא בברייתא** : "אתה אומר **'באות'** שבעופות, או אינו אלא **'באות'** שבשרצים", **משמע**, שהוא ידע שיש גם עוף בשם **'תנשמת'** וגם שרץ בשם זה. אז מדוע לא ברור לו, שהתנשמת שהתורה מזכירה בין העופות הכוונה לעוף ולא לשרץ, וכן הפוך, עד שצריך ללמוד זאת ע"י המידה של - דבר הלמד מענינו.

ואולי ניתן לומר, שלדרשן היה קשה, כיצד התורה משתמשת גם לעוף וגם לשרץ באותו השם, הרי אנו צריכים לדעת את הדינים המיוחדים שיש לכל אחד מהם, ולכן היתה צריכה לתת תיאור מדויק יותר לאיזה בעל חיים היא מתכוונת. ולכן, בתחילה, שהברייתא אמרה **שהתנשמת** היא סוג של **עוף** הנקרא - **'באות'**, מיד שאל, שאולי הכוונה לסוג של שרץ הנקרא בשם זה.

ואולי, לא בגלל שהוא חשב שישנה אפשרות כזו, אלא שהוא רצה לבטא בזה, שלדעתו התורה לא היתה צריכה להשתמש בכינוי - **'תנשמת'** כאשר יש גם עוף וגם שרץ בשם זה, אלא לתת עוד תיאור שיפרש על איזה מהם מדובר. ובתשובה שלו, שניתן ללמוד זאת ע"י הלימוד של דבר הלמד מענינו, הוא בא לומר, שהתורה אינה צריכה בפירוט נוסף, כי ברור בוודאות שכאשר התנשמת מופיעה בין העופות, הרי הכוונה לעוף שנקרא בשם זה, וכאשר היא מופיעה בין השרצים הרי ברור שהוא שרץ בשם זה.

רש"י והתרגומים התכוונו בהגדרת 'תנשמת' לאותו דבר

לעיל התלבטנו, האם **רש"י** מזהה את **התנשמת** כמו שמובא בתרגומים או חולק עליהם. והנה, מברייתא זו מתברר ש**רש"י** אינו חולק עליהם, שהרי הברייתא עצמה מגדירה את **'התנשמת'** בכינוי - **'באות'**, בדומה ל**'אונקלוס'** שמכנה אותה - **'בותא' ו'יונתן'** שמכנה אותה **'אותיא'**. **ולכן נראה**, שהשם הזה היה מוכר בארץ ישראל, ולכן השתמשו בו גם בעל הברייתא וגם התרגומים שמארץ ישראל, וגם **רש"י** בוודאי שהכיר כינוי זה מתוך הברייתא, אלא שרצה להביא את הכינוי שהיה מוכר במקומו.

אך **נשאר קשה**, מדוע בפרשת **'שמיני'** הוא מכנה אותה - **'קלב"א שורייץ'**, ואילו בפירושו לברייתא הוא מכנה אותה - **'צואיט"ה'**⁹.

8. נראה שהכינוי **'באות'** המופיע בברייתא זהה לכינוי - **'בִּתְא'** המובא ב**'אונקלוס'**.

9. ואילו את **התנשמת** המובאת בין השרצים מכנה **רש"י** בשני המקומות גם בפרשתנו וגם במס' חולין באותו כינוי - **'טלפ"א'**.

הזיהוי של אביי

לאחר הבריייתא שם במס' 'חולין' המפרשת מהי 'התנשמת', מובאת דעתו של אביי :
 "אמר אביי - 'באות' שבעופות 'קיפוף', 'באות' שבשרצים 'קורפדאי'".

ונראה, שדעתו לא תואמת את דעת 'אונקלוס' בפרשתנו כי את 'הינשוף' מתרגם 'אונקלוס' - 'קפופא' ולא את התנשמת. ו'רש"י' שם במס' 'חולין' אומר : "קיפוף - ציאי"ט. ולי נראה שקורין קלב"א שורי"ץ שדומה לטלפא שבשרצים". ואמנם, המפרשים שמביא 'רש"י' ש'קיפוף' הוא 'ציאי"ט', כלומר 'ינשוף', זה תואם את תרגום 'אונקלוס' בפרשה שמתרגם - 'ואת הינשוף' - 'וקפופא'. וכן תואם את פירוש 'רש"י' עצמו במס' 'חולין' שם שמפרש כך את ה'באות שבעופות'. ואביי שהיה חי בבבל כנראה הסביר שהכוונה ל'קיפוף' כפי שקוראים לו בבבל, וכפי שבא לידי ביטוי בתרגום 'אונקלוס'. אך לא ברור, מדוע 'רש"י' בהמשך דבריו שם אומר שנראה לו ש'קיפוף' הוא 'קלב"א שורי"ץ' שהוא 'העטלף'.¹⁰

ולסיכום, נראה לומר, שמשך הזמן הרב שעבר ממתן תורה ועד תקופת הגמרא, והמקומות השונים שבהם חיו הפרשנים השונים, והשפות השונות שבהם השתמשו, והדמיון בין בעלי חיים שונים, כל אלו יצרו את המצב הזה, שבמקומות שונים קראו לאותו בעל חיים בשמות שונים, או לבעלי חיים שונים באותו שם או בשם דומה. ונביא לסיכום את דברי התוס' שם במס' 'חולין' בד"ה 'באות שהעופות' שאומר : "שלשה מיני קיפוף הם... תנשמת... כוס וינשוף... ועוד יש קיפוף אחר שהוא חיה כדאמרמי נמי בפרק הרוואה (ג"ז שם ע"ש) כל מיני חיות יפין לחלום חוץ מן הפיל והקוף והקיפוף...".

10. לגבי הזיהוי של אביי את 'הבאות שבשרצים' כ'קורפדאי', מסביר 'רש"י' : "קורפדאי - טלפ"א". ופירוש זה תואם את פירושו על התורה שגם מפרש שהכוונה לשרץ הנקרא 'טלפ"ה' שהיא 'החפרפרת'. ויש אומרים ש'קורפדאי' הוא ה'קיפוד'.